

**UNIVERSITATEA “ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE ISTORIE**

**LUCRARE DE DOCTORAT
(REZUMAT)**

**COORDONATOR:
Prof. univ. dr. GHEORGHE CLIVETI**

**DOCTORAND:
TROFIN ȘTEFAN-CĂTĂLIN**

**IAȘI
2016**

**UNIVERSITATEA "ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI
FACULTATEA DE ISTORIE**

**RELAȚIILE ROMÂNNO-BRITANICE ÎN
PERIOADA 1904-1916**

**COORDONATOR:
Prof. univ. dr. GHEORGHE CLIVETI**

**DOCTORAND:
TROFIN ȘTEFAN-CĂTĂLIN**

**IAȘI
2016**

CUPRINS :

ABREVIERI	p. 4
INTRODUCERE	p. 5
I. CONTEXTUL IEȘIRII MARII BRITANII DIN „SPLENDIDA IZOLARE”. RELAȚIILE ROMÂNNO-BRITANICE LA CUMPÂNĂ DINTRE SECOLE	p.12
I.1. Dinamica politicii europene la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	p.12
I.2. Ieșirea Marii Britanii din „splendida izolare”	p.21
I.2.1. Apusul „erei Salisbury” și sfârșitul „splendidei izolări”	p.21
I.2.2. Discursul „Dying nations” – ultima pledoarie pentru izolaționism	p.24
I.2.3. Eșecul negocierilor cu Germania (martie 1898–decembrie 1901)	p.25
I.2.4. Încheierea alianței anglo-japoneze (februarie 1901–ianuarie 1902)....	p.38
I.2.5. Ultimile încercări de apropiere anglo-germane și ruptura produsă de votarea programului naval german	p.41
I.2.6. Încheierea Antantei Cordiale (februarie 1902–aprilie 1904). Ieșirea Marii Britanii din „splendida izolare”	p.46
I.2.7. Raportarea României la noua orientare de pe scena politică europeană	p.52
I.3. Scurtă retrospectivă a relațiilor româno-britanice	p.59
II. RELAȚIILE ROMÂNNO-BRITANICE ÎN INTERVALUL 1904-1911	p.79
II.1. Relațiile comerciale româno-britanice. Încheierea Tratatului de comerț și navigație din 31 octombrie 1905	p.79
II.2. România, Marea Britanie și ”problema macedoneană”	p.86
II.3. Implicarea României în soluționarea revoltei de pe Potemkin. Ecouri britanice ...	p.95
II.4. România, Marea Britanie și ”problema evreiască”. De la emigrarea din primii ani ai secolului al XX-lea, la marea răscoală din 1907	p.99
II.4.1. Emigrarea evreilor din România în Marea Britanie și modificarea legislației britanice privitoare la stăini	p.101
II.4.2. Politica de intercesiune și presiunile organizațiilor anglo-evreiești în timpul răscoalei de la 1907	p.118
II.5. Crearea Triplei Înțelegeri. Raportarea României la noua grupare politico-militară	p.126
II.6. Evenimentele din 1908 văzute de la București și Londra	p.138
II.7. R.W. Seton Watson și evoluția ”problemei transilvănene” (1908-1910)	p.148
II.8. Relațiile româno-britanice pe parcursul ultimilor ani de pace în Balcani	p.159

III. RELAȚIILE ROMÂNNO-BRITANICE ÎN PERIOADA RĂZBOAIELOR BALCANICE	p.175
III.1. Relațiile româno-britanice în perioada premergătoare Primului Război Balcanic	p.175
III.1.1. Războiul italo-turc și distrugerea echilibrului balcanic. Raportarea României și Marii Britanii la noua conjunctură geopolitică	p.176
III.1.2. Crearea Ligii Balcanice și perspectiva unui război la granițele României. Atitudinea Marii Britanii și României	p.184
III.1.3. Relațiile româno-britanice în preajma Primului Război Balcanic. Percepțiile presei insulare asupra României	p.195
III.1.4. Frământările politice din România în perspectiva iminenței unui război în Balcani. Percepția Marii Britanii	p.206
III.2. Relațiile româno-britanice în timpul Primului Război Balcanic	p.216
III.3. Conferința de la Londra și diferendul româno-bulgar. Implicarea Marii Britanii	p.223
III.4. Conferința de la Sankt Petersburg. Medierea diferendului româno-bulgar la sugestia Marii Britanii	p.242
III.5. Cel de-al doilea Război Balcanic. Rolul României în localizarea conflictului ..	p.253
IV. RELAȚIILE ROMÂNNO-BRITANICE ÎN PERIOADA 1914-1916	p.274
IV.1. Relațiile româno-britanice în primele luni ale anului 1914	p.274
IV.2. Atentatului de la Sarajevo. Prefigurarea unui conflict european	p.284
IV.3. Marea Britanie și „criza din iulie”. Profilarea neutralității României	p.290
IV.4. Relațiile româno-britanice la începutul Primului Război Mondial	p.303
IV.4.1. Misiunea secretă a fraților Buxton la Sofia și București	p.309
IV.4.2. Eforturilor Marii Britanii pentru atragerea României în război	p.326
IV.4.3. Intrarea Turciei în război. Deschiderea „problemei Strâmtoarelor”	p.331
IV.4.4. Intrarea Italiei în război. Impactul asupra negocierilor cu România..	p.335
IV.4.5. Intrarea Bulgariei în război. Eforturile Angliei pentru atragerea României	p.342
IV.5. Intrarea României în război de partea Antantei	p.347
CONCLUZII	p.356
BIBLIOGRAFIE	p.362
ANEXE	p.378

*„Noi nu avem aliați eterni și nici inamici permanenți.
Interesle noastre sunt eterne și acele interese, este de
datoria noastră, să le servim cât mai bine.”*

Lord Palmerston

Moment de început în odiseea planetară a violenței din secolul XX, Marele Război, care încheia în mod brutal una dintre cele mai prospere perioade din istorie - *La Belle Époque*, a inspirat numeroase studii de istorie, drept sau relații internaționale, cu scopul final de a afla originile conflagrației și resorturile care i-au determinat dimensiunile catastrofice pentru umanitate. Numeroase volume au văzut lumina tiparului în anii ce au urmat stării de beligeranță, dar și mai numeroase sunt cele de dată relativ recentă, care beneficiază, pe lângă valoroasa operă istoriografică și memorialistică din biblioteci, și de accesul neîngrădit la arhive, adică la o sursă uriașă de informații care vin să întregescă sau uneori chiar să răstoarne ipotezele anterioare. Așadar, considerăm că lucrările care au ca subiect relațiile internaționale din perioada anterioară Primului Război Mondial sunt în continuare binevenite, pentru că ele pot aduce lumină asupra acelor evenimente oculte cunoașterii noastre, evenimente care au avut, nu de puține ori, implicații nebănuite asupra desfășurării acțiunilor politico-militare de dinainte de război.

Studiul nostru, intitulat *Relațiile româno-britanice în perioada (1904-19016)*, și-a propus ca, printr-o analiză amănunțită a documentelor de arhivă de la București și Londra, a unui important segment din presa românească și britanică de la începutul secolului al XX-lea, a memorialisticii și a unei vaste bibliografii tematice, să aducă în prim-plan informații noi, inedite, din sfera diplomației celor două țări și, implicit, interpretări riguros documentate care să clarifice, în măsura posibilului, resorturile relațiilor politice, economice și culturale dintre România și Marea Britanie, în deceniul premergător Marelui Război. Totodată, acest studiu a urmărit să constate dacă prin prisma relațiilor economice și politice bilaterale, marea putere insulară a încercat să determine o anumită conduită de politică externă din partea țării noastre – ieșirea din

Tripla Alianță, declararea neutralității sau aderarea la Tripla Înțelegere – care au fost aceste acțiuni și cum au fost orchestrate.

Ca bornă temporală de început a prezentului studiu a fost ales anul 1904, an al ieșirii Marii Britanii din „splendida izolare”, atitudine politică în care marea putere navală s-a retras la jumătatea secolului al XIX-lea. Considerăm că acest an reprezintă unul dintre acei ani fatidici din evoluția unui stat, sau chiar mai mult, unul dintre acei ani fatidici din evoluția politicii planetare - implicarea Marii Britanii într-o alianță continentală conducând, printr-o serie de conjuncturi politice nefericite, la declanșarea Primului Război Mondial.

În acea perioadă România era cuprinsă în sistemul de alianțe al Puterilor Centrale, alături de Germania, Austro-Ungaria și Italia, bloc politico-militar rival Antantei. Totuși, poziția țării noastre în acel angrenaj politico-militar era mult schimbată față de momentul semnării tratatului secret din 1883, când se găsea izolată într-o Europă mai degrabă ostilă. La 1904, și cu atât mai mult după 1908, România conștientiza că noua configurație politică din Balcani îi periclita poziția în Tripla Alianță (Austro-Ungaria dădea semne că dorește să atragă în sfera sa de influență Bulgaria, stat cu care România avea un litigiu teritorial) și că va trebui să se reorienteze, fie spre o poziție de neutralitate (nu tocmai comodă), fie spre celălalt bloc politico-militar, din care însă făcea parte „dușmanul nostru natural” – Rusia.

Conceptul de „splendidă izolare”, care desemnează politica Marii Britanii din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, are o paternitate îndelung disputată, dar personalitatea care a influențat cel mai mult impunerea acestei noțiuni, la nivelul politicii marii metropole, a fost Palmerston. După Războiul Crimeii (1853-1856), Anglia devenea puterea dominantă a Europei, suficient de puternică pentru a nu se amesteca în treburile continentului, dar și pentru a beneficia de izolarea sa strategică. În această conjunctură politică lordul Palmerston sintetiza noua orientare a Marii Britanii în următoarele cuvinte: „noi vom face ce pare a fi mai bine, în fiecare ocazie pentru țara noastră” sau „noi n-avem aliați eterni și nici inamici permanenți. Interesle noastre sunt eterne și acele interese, este de datoria noastră, să le servim cât mai bine”¹.

¹ Aurel Preda Mătăsaru, *Tratat de relații internaționale moderne și contemporane (1648-1947)*, vol. I, ediție revizuită și adăugită, Editura Lumina Lex, București, 2003, p. 62.

Așadar, principalul interes manifestat de Marea Britanie pe continent era păstrarea echilibrului de forțe, adică împiedicarea ascensiunii unei puteri continentale pe poziția de hegemon, cum, bunăoară, ajunsese Franța napoleoniană. Orice act care ar fi adus atingere acestui echilibru atrăgea riposta sa (războiul ruso-româno-turc de la 1877 este un exemplu în acest sens). În acest sens, singura constantă a politicii britanice din perioada „splendidei izolări” a fost evitarea oricărei angajări într-o alianță permanentă pe continent, alianțele militare ale Angliei încetând de la sine odată cu finalizarea conflictului.

Situația Marii Britanii cunoștea însă profunde schimbări spre sfârșitul secolului al XIX-lea, datorită, în primul rând, ascensiunii Germaniei, care legase o solidă alianță în jurul său și care avea în proiect crearea unei puternice flote comerciale și militare. Observând mutațiile de pe scena politică europeană Ministrul Coloniilor, Joseph Chamberlain, afirma la 1898: „Nu avem aliați, mă tem că nu avem nici prieteni (...) Cred că politica pe care noi am urmat-o cu consecvență a fost politica corectă pentru această țară. Dar în ultimii ani s-a produs o schimbare a situației”². Schimbarea de situație despre care vorbea Chamberlain a impulsionat demararea unor negocieri cu Germania (1898, 1899, 1901) finalizate însă fără angajarea celor două părți.

Un an mai târziu, după refuzul definitiv al Germaniei, britanicii au semnat Tratatul cu Japonia (ianuarie 1902), care urma să tempereze avântul Rusiei în Asia. Deși, conform unor păreri³, semnarea tratatului era sinonimă cu ieșirea din „splendida izolare”, noi privim cu rezerve această interpretare. Cunoscând faptul că Japonia nu făcea parte din categoria exclusivistă a Marilor Puteri și, mai mult, că nu era o putere europeană, considerăm că momentul 1902, deși important prin implicațiile sale, nu a marcat decât un angajament zonal, de moment, specific tradiției diplomatice din *Downing Street*, nu o schimbare esențială în cursul politicii externe britanice.

Abandonarea politicii izolaționiste s-a produs, în opinia noastră, prin semnarea celor trei tratate ale Antantei Cordiale, la 8 aprilie 1904. Această alianță, în fapt o împărțire a sferelor de interese în colonii, este importantă atât prin apropierea produsă între Marea Britanie și Franța cât și prin înlesnirea unei apropieri de Rusia, pe filieră

² *The Brisbane Courier*, The New Diplomacy. Anglo-Saxon Alliance, 25 iunie 1898, p.4.

³ J.M. Goudswaard, *Some aspects of the end of Britain's "splendid isolation". 1898-1904*, W.L. & J. Brusse's Uitgeversmij N.V. Rotterdam, 1952, p. 72;

franceză. Mai mult, frica de tendințele expansioniste germane a acționat ca un liant pentru puterile Antantei, care le-a ajutat să iasă întărite din cele două crize marocane, provocate de diplomația de la *Wilhelmstrasse*, și le-a adus ca aliante pe câmpul de luptă, în vara anului 1914.

România a urmărit cu interes tratativele anglo-germane, regele Carol I declarându-și chiar simpatia pentru încercările diplomației din *Downing Street* de a ajunge la un acord cu imperiul kaiserului Wilhelm al II-lea, în 1901. Evident, suveranul român și guvernul de la București considerau a fi de bun augur o apropiere anglo-germană care ar fi sporit forța și influența Triplei Alianțe pe continent, limitând totodată importanța Austro-Ungariei în cadrul edificiului politic amintit. Totodată, Marea Britanie, patrie a parlamentarismului, constituia un model și o sursă de inspirație pentru tânărul regat român. Nu de puține ori factorii politici de la București au solicitat mai multă atenție din partea mării metropole, însă interesele politice ale acesteia în micul stat de la gurile Dunării, erau restrânse, nejustificând intrarea într-o competiție inegală cu puternicile sale vecine, Rusia și Austro-Ungaria, puteri cu interese politice de prim rang în regiune. Cu toate acestea, Marea Britanie nu a scăpat din vedere România, miniștrii săi de la București furnizând rapoarte ample, bine documentate, atât despre situația internă a țării, despre politica sa externă, cât și despre raporturile sale cu statele din jur.

Menționăm că Marea Britanie avea cunoștință, încă din primii ani ai secolului al XX-lea, despre existența unei înțelegeri româno-austro-ungare și relațiile sale „speciale” cu puterile germanofone. Cu toate acestea, Marea Britanie nu părea deranjată de această poziție a României. Din contră, date fiind problemele interne cu care se confrunța Austro-Ungaria, o asigurarea a flancului său răsăritean era considerată a fi una de bun augur. Diplomația engleză avea nevoie de o Austro-Ungarie puternică și stabilă, capabilă să tempereze tendințele expansioniste ale Germaniei și Rusiei (puterile „flămânde” ale Continentului).

Totuși, raportarea Marii Britanii la România va cunoaște nuanțări pe parcursul intervalului studiat de noi, pornind de la o ignorare aproape totală a importanței politico-militare a României, manifestată în perioada 1904-1911, la o reconsiderare asupra importanței acesteia în perioada 1912-1913 (chiar dacă în acest interval vor fi prezente schimbări de poziție ale guvernului din Downing Street față de politica de la București -

britanicii au apreciat în primă fază sinceritatea și fermitatea cu care România apăra pacea și *statu-quo*-ul balcanic, însă au considerat exagerate pretențiile sale la compensații teritoriale în Bulgaria), pentru ca odată cu începerea primului război mondial România să fie privită ca un actor cheie în determinarea soartei războiului de pe frontul balcanic, date fiind problemele întâmpinate pe câmpul de luptă de către Franța și maniera dură, chiar lipsită de scrupule, de a negocia a Rusiei în privința Strâmtoarelor.

În intervalul 1904-1911, tratat în capitolul al doilea al lucrării noastre, se remarcă o continuare a politicii tradiționale a Marii Britanii față de România. Statul carpatodanubian era mai puțin important pentru diplomația britanică decât alte puteri balcanice precum Imperiul Otoman, Grecia, Bulgaria sau chiar Serbia. Interesele sale rămâneau aproape exclusiv în zona economică și comercială. România putea fi, așadar, considerată un deținuț al Marii Britanii, care importa la prețuri bune cereale, cherestea și, spre sfârșitul primului deceniu al secolului al XX-lea, țigări și alte produse petroliere, oferind în schimb produse textile, obiecte de uz casnic sau mașini unelte. Așadar, importa materii prime, exportând produse finite, comerțul făcut cu România nefiind foarte diferit de cel făcut cu numeroasele sale colonii.

Foarte importantă pentru evoluția relațiilor economice româno-britanice a fost încheierea Tratatului de comerț și navigație, din 31 octombrie 1905, datorat reformei tarifare românești din 1904, menită să protejeze economia românească. Noul tratat cu Marea Britanie, încheiat imediat după cel cu Germania, avea să ofere numeroase facilități marii metropole, neaducând în schimb prea mari avantaje economice României. Cu toate acestea, statul carpatodunărean făcea eforturi pentru a-și apropia Marea Britanie, iar atragerea capitalurilor și investitorilor britanici era un prim pas în atragerea unei mai mari implicări politice pentru viitor.

Importanța sprijinului politic britanic a fost foarte bine reliefată la 1905, în cadrul „problemei macedonene”, când autoritățile din *Downing Street*, în virtutea tradiționalelor bune relații cu Imperiul Otoman, au intervenit pe lângă sultan în favoarea recunoașterii drepturilor comunității aromâne de pe teritoriul aflat încă sub administrarea sa. La 22 mai 1905, sultanul Mehmet al V-lea publica un decret/iradea, prin care acorda dreptul de autoconducere și organizare a învățământului și bisericii în limba națională. Acest fapt

avea să atragă însă nemulțumirea Greciei, nemulțumire ce va conduce la sistarea relațiilor cu România până în 1911.

În perioada studiată de noi, mai cu seamă în 1900, 1902, 1907, 1908 și 1913 s-a constatat un interes deosebit din partea mării Britanii pentru problema evreiască din România. De altfel, migrația din anul 1900, la care Marea Britanie a încercat să răspundă, alăturându-se demersului american întreprins de John Hay, în anul 1902, a creat rumoare într-o societate engleză ce se confrunța cu afluxuri mărite de imigranți în marile sale orașe-porturi, Londra, bunăoară, fiind amenințată cu supra-popularea și efectele perverse ale acesteia (ghetoizarea).

Observând că presiunea diplomatică era ineficientă, întrucât Marile Puteri nu erau dispuse a se alătura demersului său, Marea Britanie a decis să susțină o amplă reformă a legislațiilor sale privitoare la imigrație. Aceasta a luat forma controversatei Legi a străinilor (*Aliens Act*) din 1905. Proiectul legislativ a fost întocmit după ample dezbateri în cadrul unei Comisii Regale pentru Imigrație, înființate în 1902, și după ce se ajunsese la concluzia că imigrația din estul Europei devenise o reală problemă pentru Marea Britanie, mai ales în condițiile în care S.U.A. și Canada, principalele poluri de atracție ale imigranților, dădeau ele însele semne că nu vor mai putea deschide pe viitor porțile pentru o imigrație necontrolată.

Deși problema imigrației evreiești din România a fost amplu discutată în societatea engleză în perioada 1902-1905, guvernul de la București a fost oarecum ferit de presiunile Marii Britanii și organizațiilor anglo-semite, în intervalul menționat. Această situație avea să se schimbe însă în 1907, pe fondul izbucnirii mării răscoale țărănești. Asociațiile anglo-semite: *Anglo-Jewish Association*, *Board of Deputies of British Jews*, care acționau pe plan extern prin *Conjoint Foreign Committee* și echipa din jurul *Jewish Chronicle* s-au dezlănțuit, proferând acuze grave, de discriminare și antisemitism, la adresa guvernului de la București.

Pe fondul acestei campanii întreținute de puternicile asociații anglo-semite din Londra, ministrul de externe britanic, Sir Edward Grey, i-a solicitat ministrului britanic la București, Coningham Greene, să investigheze situația și să-i comunice în detaliu situația din România. Greene s-a documentat cu seriozitate, obținând informații și puncte de vedere din partea diverselor instituții ale statului sau reprezentanților comunității evreiești

din România. Totodată, acesta a urmărit cu atenție evoluția mișcării țărănești, observând și, totodată, transmițând la Londra că răscoala era determinată de cauze profunde, de ordin economic, social și politic, antisemitismul jucând doar un rol secundar. Astfel, acesta afirma că întradevăr au fost afectați și evreii de desfășurarea violențelor, însă nu aceștia au fost ținta predilectă. De asemenea, acesta amintea influența unor grupuri anarhiste, a unor marinari dezertori de pe cuirasatul Potemkin, dar și din partea opoziției liberale, care urmărea revenirea la putere.

Deși asociațiile anglo-semite s-au văzut nevoite să recunoască adevăratul caracter agrar și social al mișcării, acestea și-au continuat acțiunile de protest cu privire la modul discriminator în care erau încă tratați coreligionarii lor, amintind în permanență îndeplinirea parțială, incompletă și cu „rea credință” a prevederilor Tratatului de la Berlin din 1878.

Aceste proteste au continuat și pe parcursul anului 1908, când, profitând de cele trei evenimente centrale, care au modificat cursul politicii balcanice și totodată statu-quo-ul teritorial, au intervenit pe lângă guvernul de la Londra pentru aducerea problemei evreiești pe masa unei conferințe sau congres european. Răspunsul Marii Britanii a fost însă unul ferm - problema evreiască nu se regăsea pe agenda unui viitor congres european.

Pe fondul evenimentelor din 1908, Marea Britanie și-a îndreptat privirile cu mai multă atenție spre Balcani. Austro-Ungaria, în care diplomații din *Downing Street* identificau un element de stabilitate în Centrul Europei, dezamăgea prin conduita sa. Aceasta se demonstra a fi ea însăși un factor de instabilitate zonală, ceea ce îi determina pe britanici să o privească, începând de atunci, cu circumspecție.

Situația internă din Austro-Ungaria începea să fie studiată cu atenție la Londra, iar savanți cu renume din Anglia, precum George Macaulay Trevelyan, Henry Wickham Steed și Robert William Seton-Watson întocmesc studii extrem de utile cu privire la problemele interne din imperiu, problema minorităților fiind de departe cea mai importantă. În acest context, R.W. Seton-Watson, cunoscut și sub pseudonimul Scotus Viator, lua contact cu problema românilor transilvăneni. Deși privea cu simpatie cauza românilor și a celorlalte minorități din imperiu, Seton-Watson nu considera că obținerea independenței politice sau unirea cu România ar fi constituit o soluție eficientă pentru

soluționarea „problemei transilvănene”. Acesta rămăsese fidel politicii tradiționale britanice, susținând că Austro-Ungaria putea redeveni un stat puternic printr-o amplă reformă internă, care să le garanteze minorităților egalitate în drepturi cu populația majoritară. Viziunea sa avea să cunoască o schimbare radicală în 1914, când, pe fondul izbucnirii Marelui Război, acesta afirma răspicat că Austro-Ungaria trebuie să se dividă după principiul naționalităților.

Ultimii ani de pace din Balcani, 1909-1911, ne-au permis să analizăm mai detaliat situația cu care se confrunta legația britanică de la București, problemele sale interne reliefând cu prisosință lipsurile materiale cu care se confrunta reprezentanța unei mari puteri în capitala României. Reticența guvernului de a oferi fondurile necesare achiziției unei clădiri optime pentru desfășurarea activității legației sale, slaba salarizare a personalului, lipsa preocupărilor de a furniza steaguri sau alte asemenea accesorii pentru clădirile oficiale britanice, precum și lipsa îndelungată a reprezentanților britanici din România demonstrând dezinteresul cu care era privită România de către oficialitățile din *Foreign Office*. De asemenea, calitatea personalului detașat la București lăsa mult de dorit. Astfel, cu excepția lui Coningham Greene, în prima decadă a secolului al XX-lea Marea Britanie a avut doar o reprezentare modestă la București.

Interesul Marii Britanii pentru România a început să se amplifice în perioada Războaielor Balcanice (perioadă tratată în capitolul al treilea din prezenta lucrare). Totuși, chiar în aceste condiții guvernul din *Downing Street* a preferat să lase în continuare mână liberă partenerelor sale din Antanta (Rusia și Franța), în negocierile cu România. După cum menționam anterior, deși în primă fază Marea Britanie își exprima simpatia față de atitudinea moderată și conciliantă a României, ulterior aceasta devine reticentă la solicitările sale teritoriale dincolo de malul drept al Dunării. Mai mult, vizita lui Take Ionescu la Londra a șubrezeit poziția delegației românești în cadrul negocierilor și, prin ofertele contradictorii făcute Bulgariei, a dat o notă de neseriozitate activității întreprinse de echipa română de negociere.

Astfel, în timpul conferințelor de la Londra și St.Petersburg, Marea Britanie va manifesta cea mai rigidă atitudine cu privire la revendicările românești în Chestiunea Silistrei. De altfel, ambasadorul britanic la St.Petersburg, George Buchanan (fost ministru

la Sofia), afirma răspicat că Bulgaria a cedat deja prea mult și că revendicările României sunt exagerate, chiar abuzive.

Totuși, atitudinea arogantă și violentă a Bulgariei avea, din nou, să schimbe percepția asupra poziției și revendicărilor Bucureștiului. De această dată intervenția militară a României pe teritoriul Bulgariei era salutăată de Marea Britanie, care a consimțit și la acordarea Cadrilaterului, sub formă de compensație pentru România. Totodată, a achiesat la opinia generală ca Bucureștii să devină locul negocierilor pentru pace și, în pofida unor mici ezitări, s-a declarat o garantă a tratatului semnat de puterile balcanice în capitala României.

La începutul anului 1914 poziția României era mult consolidată, ea fiind, alături de Serbia, marea câștigătoare a războaielor balcanice, reușind să tempereze prin acțiunile sale elanul expansionist al Bulgariei. Totuși, Marea Britanie nu era dispusă a-i acorda României mai multă importanță decât în trecut, lăsând, ca și în anii precedenți, Rusiei și Franței prim-planul în negocierile cu România, în pofida insistențelor ministrului rus la București, Stanislas Poklewski-Koziell, care solicita o implicare mai consistentă a ministrului britanic George Barclay în susținerea poziției Antantei.

Interesele Marii Britanii se mențineau în zona economică și comercială, ultimii ani înregistrând o descreștere a interesului pentru cerealele din România însă o ascensiunea fulminantă a investițiilor din domeniul petrolier. De altfel, britanicii intuiau că izbucnirea unui război general era aproape iminentă, de aceea preferau să-și asigure surse bogate de petrol pentru imensa lor flotă militară.

Atentatul de la Sarajevo i-a demonstrat Marii Britanii că speranțele pe care și le pusese în rolul pacificator al Austro-Ungariei erau deșarte, aceasta, sprijinită din spate de Germania, dorind să tranșeze decisiv disputa cu Serbia, să pună la respect Rusia și să tempereze astfel mișcările naționale din imperiu. Cu toate acestea, guvernul din *Downing Street* a depus eforturi constante pentru aplanarea sau localizarea conflictului, însă acțiunile sale păreau de-a dreptul utopice într-o lume care aluneca dezlănțuită spre război.

„Criza din iulie”, în care Sir Edward Grey a încercat să-și asume rolul de arbitru, a lăsat să se întrevadă pozițiile adoptate de Marile Puteri și de statele balcanice. Chiar dacă vecinele sale (mai cu seamă Bulgaria) vedeau în izbucnirea războiului o bună

oportunitate pentru corectarea nedreptăților din 1913, România dorea să se țină departe de teatrele de operațiuni proclamându-și neutralitatea.

Începerea războiului, la 28 iulie 1914, a pus Marea Britanie (cea mai nepregătită țară, din cercul select al Marilor Puteri, pentru un conflict armat) într-o situație bizară și neplăcută. Intrase în război de partea unor puteri față de care nu-și asumase angajamente ferme în acest sens, nefiind pregătită din punct de vedere militar și neavând o strategie clară în privința modului de acțiune. Așa se explică strategia complet iluzorie a Marii Britanii de a încerca refacerea Ligii Balcanice sub egida sa, neținând cont de memoria comună și experiențele sângeroase ale popoarelor balcanice din ultimii ani.

Convinsă, după o serie de încercări eșuate, că refacerea Ligii Balcanice era imposibilă, date fiind divergențele dintre statele din regiune, Sir Edward Grey a dat curs solicitărilor aripii radicale a guvernului, reprezentate de Lloyd George și Winston Churchill, care susțineau trimiterea lui Noel Buxton, tot un liberal radical, în Balcani pentru a atrage în sfera de influență a Marii Britanii, România și Bulgaria. Acesta urmărea încheierea unui acord româno-bulgar, care să asigure neutralitatea binevoitoare a statului slav în cazul unei intrări imediate în război a României de partea Antantei.

Strategia lui Buxton avea însă numeroase necunoscute. Noul guvern de la Sofia era germanofil, asemeni regelui Ferdinand, în timp ce în România regele Carol I, principalul actor politic și „adevăratul ministru de externe”, era un pro-german convins și prieten devotat al împăratului Franz Josef. Cu surprindere, Noel Buxton avea să constate că, în pofida morții suveranului român, Bucureștiul avea să mențină poziția de neutralitate asumată încă de la începutul conflictului.

Incapacitatea emisarului englez de a înțelege resorturile politicii balcanice, alături de animozitățile personale dintre el și Sir Edward Grey, au condus la eșecul misiunii sale. După acest rezultat previzibil al misiunii Buxton, diplomația britanică și-a văzut rând pe rând compromise și alte acțiuni ce vizau regrouparea statelor balcanice sub stindardul său. Bunăoară, Turcia și Bulgaria au intrat în război de partea inamicului, uitând parcă toate legăturile din trecut. Singura victorie diplomatică a statelor Antantei, mai cu seamă Anglia și Franța, a fost apropierea Italiei, care intra în război de partea aliaților, în mai 1915.

În pofida insucceselor diplomatice înregistrate, guvernul din Downing Street conștientiza că soarta războiului se juca pe frontul din Balcani. Or, în baza acestui raționament s-a considerat că intrarea imediată a României în război de partea aliaților era o necesitate de prim-rang. Însă, România nu era nici pregătită din punct de vedere militar și nici asigurată printr-o convenție cu stipulații clare în privința beneficiilor obținute în urma victoriei aliaților. Mai mult, maniera dură de a negocia a Rusiei în raporturile cu Franța și Anglia, în problema Strâmtoarelor, la care se adăuga temerea că marea putere slavă ar negocia în secret cu o Germanie dispusă la concesiuni enorme în zona Mării Negre, a determinat în mare măsură prudența guvernului liberal de la București.

Intrarea României în război s-a amânat până la 4/17 august 1916, când I.I.C.Brătianu obținea semnarea celor două convenții, politică și militară, cu puterile aliate. Astfel, la 14/27 august 1916, în urma Consiliului de Coroană se decidea beligeranța României. În aceeași zi îi era comunicată ministrului României la Viena declarația de război ce urma a-i fi remisă fostului aliat.

*

* *

Spre deosebire de legăturile României moderne cu alte mari puteri, precum Franța, Rusia, Germania sau Austro-Ungaria, care au beneficiat de o atenție sporită în istoriografia română, relațiile româno-britanice au constituit subiectul unui număr relativ redus de studii. Deschizător de drumuri în acest demers, ca în atâtea alte ocazii, a fost savantul Nicolae Iorga, care prin publicarea lucrării *Histoire des relations Anglo-Roumaine*, în 1917, iniția o nouă perspectivă asupra relațiilor externe ale țării noastre cu o Mare Putere atât de îndepărtată teritorial de ea.

Relațiile cu Marea Britanie în perioada de constituire a statului modern român și a luptei sale pentru independență și unitate au fost aprofundate, odată cu intrarea de noi

documente în circuitul științific, de către: George Moroianu⁴; Radu Rosetti⁵; Marcu Beza⁶; Beatrice Marinescu⁷; Vasile Cristian⁸; Paul Cernovodeanu⁹.

Dintre aparițiile de dată relativ recentă se remarcă studiile de certă valoare ale istoricilor: Andrei Alexandru Căpușan¹⁰; Ileana Bulz¹¹; Tiberiu Velter¹²; Sorin Liviu Damean¹³; Constantin Ardeleanu¹⁴; Valentin-Ioan Fucșan¹⁵.

Lucrarea lui Andrei Alexandru Căpușan, remarcabilă prin dimensiuni (cele două volume însumând peste 1000 de pagini), analizează într-un mod riguros și detaliat relațiile româno-britanice într-o perioadă definitivă pentru evoluția statală a României. Disecând cu mare precizie evenimentele de pe scena politică a vremii, acesta reușește să adune informații, inclusiv din sfere aparent neimportante (deschiderea chestiunii secularizării averilor „mănăstirilor închinată”, problema supușilor români din Egipt etc.), pentru a întregi tabloul colaborării dintre România și Anglia. Deși nu se încadrează în perioada studiată de noi, volumele lui Andrei Alexandru Căpușan constituie o lectură obligatorie pentru o mai bună înțelegere a relațiilor româno-britanice din prima decadă a secolului al XX-lea.

O altă lectură obligatorie, în vederea unei bune documentări pentru întocmirea unui studiu valoros în domeniul relațiilor româno-britanice moderne, este lucrarea istoricului Tiberiu Velter. În *Marea Britanie și Balcanii – pagini de diplomatie (1914-*

⁴ George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923.

⁵ Radu Rosetti, *Relațiile anglo-române în perioada războiului din 1877-1878*, Vălenii de Munte, 1928.

⁶ Marcu Beza, *Vechi legături cu Anglia*, Editura Imprimeria națională, București, 1938.

⁷ Beatrice Marinescu, *Romanian-British Political Relations 1848-1877*, Editura Academiei, București, 1983.

⁸ Vasile Cristian, *Romanian-English Relations during the Congress of Berlin*, în *Anglo-Romanian relations after 1821*, Iași, 1983.

⁹ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

¹⁰ Andrei Alexandru Căpușan, *Evoluția relațiilor româno-britanice (1876-1886)*, vol.I-II, Editura Albatros, București, 2003.

¹¹ Ileana Bulz, *Anglia, România și sud-estul Europei (1878-1914)*, Editura Universității Naționale de Apărare, București, 2003.

¹² Tiberiu Velter, *Marea Britanie și Balcanii. Pagini de diplomatie (1914-1915)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004; Idem, *Relații româno-britanice între anii 1914-1924*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000; Idem, *Albionul la porțile Orientului. Repere diplomatice româno-britanice(1914-1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.

¹³ Sorin Liviu Damean, *Diplomați englezi în România (1866-1914)*, vol.I -II, Editura Universitaria, Craiova, 2009.

¹⁴ Constantin Ardeleanu, *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)*, Editura Istros, Brăila, 2008.

¹⁵ Valentin-Ioan Fucșan, *Albionul în căutare de aliați, 1914-1918. Interesele politico-militare ale Marii Britanii la gurile Dunării și în Balcani în anii Primului Război Mondial*, Editura Militară, București, 2014.

1915) acesta acordă o atenție deosebită cauzelor Primului Război Mondial prin prezentarea detaliată a crizelor socio-politice care l-au precedat, desfășurarea evenimentelor de după 1914 reprezentând, în viziunea autorului, continuarea firească a unor fenomene tratate cu superficialitate de factorii de decizie.

Nu putem ignora din această prezentare teza de doctorat a Ilenei Bulz, *Anglia, România și sud-estul Europei (1878-1914)*, realizată sub coordonarea reputatului istoric ieșean Vasile Cristian, publicată în 2003, sub același titlu. Autoarea tratează în prima parte a lucrării sale politica Marii Britanii în sud-estul Europei între anii 1878-1914, urmărind atent implicarea mării puteri insulare în problemele Balcanice, implicare datorată multiplelor și variatelor sale interese în teritoriile proaspăt ieșite de sub autoritatea Imperiului Otoman, teritorii râvnite de cele două imperii emergente Rusia și Austro-Ungaria. În cea de-a doua parte, mai restrânsă ca întindere, Ileana Bulz supune analizei relațiile anglo-române din perioada 1878-1914, punctând momentele definitorii din viața tânărului stat român și din reacțiile acestuia cu Marea Britanie – recunoașterea independenței, proclamarea regatului și stabilirea relațiilor diplomatice cu monarhia britanică.

Spre deosebire de studiile prezentate anterior, studii care pun accentul pe descriere, analiză și sinteză, cele două volume din *Diplomați englezi în România (1866-1914)* aduc în fața cititorului fragmente atent selecționate din corespondența plenipotențiarilor britanici la București cu centrala Foreign Office-ului, preluate din colecția de Microfilme, fond Anglia de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București. Uneori simple, concise, fade, altele meticuloase detaliate, „rapoartele diplomaților englezi la București se numără printre cele mai importante surse documentare externe, menite a oferi cercetătorului surprize nebănuite”¹⁶, după cum însuși autorul lucrării ne relatează.

Din succinta noastră prezentare asupra abordărilor istoriografice dedicate relațiilor româno-britanice la început de secol XX se poate observa că segmentul temporal dintre 1904, anul constituirii Antantei Cordiale, și 1916, intrarea României Marelui Război, a fost analizat doar în lucrarea Ilenei Bulz. Aceasta, însă, atribuie perioadei investigate de noi un spațiu relativ restrâns, obiectivul central al tezei sale de doctorat fiind circumscris

¹⁶ Sorin Liviu Damean, *op.cit.*, p.5.

perioadei Războiului pentru Independența României (1877-1878) și acțiunilor de consolidare a acestui statut politico-juridic care au culminat cu proclamarea regatului (1881).

Pornind de la această constatare, ne-am propus ca prin lucrarea întocmită să oferim clarificări și răspunsuri la întrebările pe care le ridică evoluția relațiilor româno-britanice între anii 1904-1916, privite în cadrul mai larg al unei Europe scindate în două blocuri politico-militare ostile și al situației frământate din Balcani.

Principalele surse documentare analizate în vederea întocmirii studiului nostru provin din fondurile de arhivă, în bună parte inedite, existente în Arhivele Naționale Române, sau în *National Archives (Records of the Foreign Office)*, din Londra precum și din volumele de documente românești și britanice referitoare la relațiile politice internaționale de la începutul secolului al XX-lea.

O deosebită importanță pentru cunoașterea evoluției evenimentelor din spațiul sud-est european, a raporturilor anglo-române, a atitudinii guvernelor și oamenilor politici față de principalele evenimente politice cu implicații interne și internaționale ce priveau cele două state o reprezintă rapoartele diplomatice, notele și telegramele miniștrilor plenipotențiarilor englezi care s-au aflat în misiune diplomatică la București, corespondența purtată de aceștia cu secretarii de stat de la *Foreign Office*, păstrate în arhivele engleze și române. Informațiile din aceste materiale documentare au fost foarte importante pentru atingerea obiectivelor acestei lucrări, ele nuanțând și completând substanțial materialele documentare referitoare la politica externă engleză, publicate în *British Documents on the Origins of the War*¹⁷.

Pe lângă sursele de arhivă din România foarte importantă a fost parcurgerea unui număr semnificativ de documente provenite din Arhivele naționale britanice, aceasta oferind, credem noi, un plus de valoare lucrării noastre și un suflu nou istoriografiei problemei relațiilor româno-britanice. Astăzi, accesul la arhivele din Marea Britanie este facilitat de extraordinara dezvoltare a platformei on-line a *National Archives*, care facilitează accesarea documentelor de arhivă printr-o simplă comandă trimisă prin e-mail către această instituție. De asemenea, anumite fonduri pot fi citite sau chiar descărcate

¹⁷ G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. I-XI, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1926-1938.

direct de pe site-ul Arhivelor Naționale din Londra în mod gratuit (este cazul *F.O. 800 Private Collections: Ministers and Officials*). Pentru marea majoritate a fondurilor, însă, există un semnificativ impediment al costurilor.

Dintre sursele arhivistice britanice prezintă un interes sporit fondurile: *F.O. 371 General Correspondence*, *F.O. 372 Treaty Correspondence* sau *F.O. 800 Private Collections: Ministers and Officials*.

Dintre volumele de documente privind politica externă românească un interes ridicat prezintă *1918 la români*. Vol. I, București, 1983 și *Cartea Verde. Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României septembrie 1912-august 1913*, București, 1913, volum deosebit de util pentru cunoașterea activității guvernului român în perioada războaielor balcanice.

British Documents on the Origins of the War (ed. G.P. Gooch) cuprinde documente din perioada anilor 1897-1914 și reflectă politica Marii Britanii față de principalele probleme europene și coloniale, sau variațiile ce s-au produs în raporturile cu celelalte puteri. Chiar dacă include informații privind interesele și politica britanică față de statele și crizele balcanice din acești ani, materialul documentar referitor la relațiile cu România este relativ restrâns, autorii tipărind doar o mică parte din corespondența plenipotențiarilor acreditați la București cu centrala din *Downing Street*. De asemenea, o bună sursă de materialele documentare utile pentru cunoașterea cursului politicii engleze, a contribuției pe care au avut-o oamenii politici ca Salisbury, Gladstone sau Granville, ce s-au aflat la conducerea guvernului sau a *Foreign Office*-ului, pe parcursul evenimentelor de la începutul secolului XX, a fost și volumul de documente editat de Harold Temperley și Lillian M. Penson, *Foundations of British Foreign Policy from Pitt to Salisbury 1792-1902*¹⁸.

Alături de acestea, documentarea pentru prezenta lucrare s-a realizat prin parcurgerea unei ample biografii generale, consacrate istoriei relațiilor internaționale din perioada amintită, asupra căreia nu vom insista în acest capitol introductiv.

Data fiind complexitatea temei studiate, demersul nostru cunoaște anumite limite, de care suntem conștienți și pe care am încercat să le facem cât mai puțin sesizabile. Însă

¹⁸ Harold Temperley, Lillian M. Penson, *Foundations of British Foreign Policy from Pitt (1792) to Salisbury (1902) or Documents, Old and New*, The University Press, Cambridge, 1938.

epuizarea unei asemenea teme necesită numeroși ani de studiu și o conlucrare a unor specialiști provedind din diverse domenii sau arii de specializare. De asemenea, accesul la noi surse locumentare, va deschide, probabil, noi perspective istoriografice asupra relațiilor româno-britanice de la începutul secolului al XX-lea. În ceea ce ne privește, vom continua activitatea de cercetare, încercând să explorăm aspectele mai puțin cunoscute ale raporturilor dintre cele două țări și aducând la lumină noi surse documentare.

BIBLIOGRAFIE:

1. SURSE PRIMARE

1.1. DOCUMENTE DE ARHIVĂ

- **Arhivele Ministerului Afacerilor Externe** : Fond 21, Londra, Rapoarte politice
- **Arhivele Naționale Istorice Centrale** : Fond microfilme Anglia (Public Record Office, London, Foreign Office)
FO 104 General Correspondence, Romania
FO 371 Political
FO 372 Treaty
- **National Archives (formerly Public Record Office), Kew, London, England**
Records of the Foreign Office
FO 800 Private Collections: Ministers and Officials
CAB 37 Cabinet Papers
CAB 42 Cabinet Papers

1.2. COLECȚII DE DOCUMENTE ȘI PUBLICAȚII OFICIALE

- *Agreement Between France, Russia, Great Britain and Italy, signed at London, April 26, 1915, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1920.*
- *Cartea Verde. Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României, septembrie 1912 – august 1913, Editura Institutului de Arte Grafice și Editură Minerva, București, 1913,*
- *Collected Diplomatic Documents Relating to the Outbreak of the European War, Printed Under the Authority of His Majesty's Stationery Office by Harrison & Sons, London, 1915.*
- *Correspondence Respecting Events Leading to the Rupture of Relations with Turkey, Harrison and Sons, London,*

- Damean, Sorin Liviu, *Diplomați englezi în România, 1881-1914*, vol. I, II, Editura Universitaria, Craiova, 2009.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. I., *The End of British Isolation*, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1927.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. I., *The End of British Isolation*, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1927.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. II, *The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente*, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1927.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. III, *The Testing of the Entente, 1904-1906*, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1928.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. IV, *The Anglo-Russian Rapprochement, 1903-1907*, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1929.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. V, *The Near East. The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia, 1903-1909*, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1928.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. VI, *Anglo-German Tension Armaments and Negotiation, 1907-1912*, Reprinted with the permission of the Controller of Her Britannic Majesty's Stationery Office, Jonson Reprint Company, London, 1930.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. VII, *The Agadir Crisis*, Reprinted with the permission of the Controller of Her Britannic Majesty's Stationery Office, Jonson Reprint Company, London, 1932.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. VIII, *Arbitration, Neutrality and Security*, Reprinted with the

- permission of the Controller of Her Britannic Majesty's Stationery Office, Jonson Reprint Company, London, 1932.
- G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. IX, *The Balkan Wars, Part I, The Prelude; The Tripoli War*, Reprinted with the permission of the Controller of Her Britannic Majesty's Stationery Office, Jonson Reprint Company, London, 1933.
 - G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. IX, *The Balkan Wars, Part II, The League and Turkey*, Reprinted with the permission of the Controller of Her Britannic Majesty's Stationery Office, Jonson Reprint Company, London, 1934.
 - G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. X, Part I, *The Near and Middle East on the Eve of War*, Reprinted with the permission of the Controller of Her Britannic Majesty's Stationery Office, Jonson Reprint Company, London, 1936.
 - G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. X, Part II, *The Last Years of Peace*, Reprinted with the permission of the Controller of Her Britannic Majesty's Stationery Office, Jonson Reprint Company, London, 1938.
 - G. P. Gooch și Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, vol. XI, *Foreign Office Documents June 28th – August 4th 1914*, Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, London, 1926.
 - *Relațiile României în documente (1368-1900)*, București, 1971.

1.3. MEMORIALISTICĂ, DISCURSURI, SCRIERI DE EPOCĂ

- *Anglo-Jewish Association Annual Report 1906-1907*, Wertheimer, Lea & Co., London, 1907.
- *Anglo-Jewish Association Annual Report 1907-1908*, Wertheimer, Lea & Co., London, 1908.

- Archer, William, *The thirteen days, July 23 - august 4, 1914, A chronicle and interpretation*, Publisher: Oxford, Clarendon Press, London, New York (etc.) H. Milford, 1915.
- Baron von Eckardstein, *Ten Years at the Court of St. James. 1895-1905*, London, 1921.
- Buxton, Noel, *Balkan Problems and European Peace*, 1919.
- *Cuvântările Regelui Carol I (1866-1914)*, Ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu, vol. II, Editura Fundația pentru Literatură și Artă "Regele Carol II", Editura București, 1939.
- Dabija, G. A., *Amintirile unui atașat militar român în Bulgaria, 1910-1913*, București, 1936.
- *Discursurile lui Ion I.C.Brătianu*, vol. 3, (1 ianuarie 1909 - 19 decembrie 1912), Publicate de George Fotino, Editura Cartea Românească, București, 1939,
- Evans-Gordon, William, *The Alien Immigrant*, Published by William Heinemann, London, 1903.
- Gladstone, William E., *Bulgarian horrors and the question of the east*, John Murray, Albemarle Street, London, 1876.
- Gladstone, William E., *Midlothian Speeches. 1879*, Leicester University Press, Leicester, 1971.
- Hassal, Arthur, *The History of British Foreign Policy From the Earliest Times to 1912*, William Blackwood and Sons, Edinburgh and London, 1912.
- Henriques, Henry Straus Quixano, *The law of aliens and naturalization including the text of Aliens Act 1905*, Butterworth & Co., London, 1906.
- Herzl, Theodor, *The tragedy of Jewish immigration: evidence given before the British Royal Commission in 1902*, Published by Zionist Organization of America, New York, 1920. Schwarzfeld, E., *Din istoria evreilor. Împopulara, reîmpopulara și întemeierea târgurilor și târgușoarelor în Moldova*, Editura Uniunii Evreilor Pământeni, București, 1914.
- London Committee of Deputies of the British Jews, *I. A defence of the alien immigrant: II. Objections to the aliens bill*, Philip Johns & Co., 1904.

- Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, Editura Moldova, Iași, 1991.
- *Memoriile regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol. IV, ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, p.158.
- Murray, Gilbert, *The Foreign Policy of Sir Edward Grey, 1906-1915*, Oxford: The Clarendon Press, 1915.
- Seton-Watson, R.W., *The Rise of Nationality in the Balkans*, Constable, London, 1917.
- Verax, *La Roumanie et Les Juifs*, Editura I.V.Socecu, București, 1903.
- Verax, *Roumania and the Jews*, Editura I.V.Socecu, București, 1904.
- Viscount Grey, *Twenty-Five Years, 1892-1916*, vol. I, London, 1925.
- Wolff, Henry Drummond, *Rambling Recollections*, vol. II, Macmillan and Co., Limited St. Martin's Street, London, 1908,

1.4. PERIODICE

Marea Britanie

- *Aberdeen Journal*, (1748-1950)
- *Banbury Advertiser*, (1855-1946)
- *Berkshire Chronicle*, (1825-1909)
- *Birmingham Daily Gazette*, (1862-1945)
- *Birmingham Daily Post*, (1857-1945)
- *Cheltenham Chronicle*, (1809-1950)
- *Daily Gazette for Middlesbrough*, (1870-1940)
- *Daily Record*, (1914-1945)
- *Derby Daily Telegraph*, (1879-1950)
- *Derry Journal*, (1825-1955)
- *Dublin Daily Express*, (1855-1917)
- *Dundee Courier*, (1844-1955)
- *Dundee Evening Telegraph*, (1877-1950)
- *Edinburgh Evening News*, (1873-1942)

- *Evening Despatch*, (1914-1945)
- *Exeter and Plymouth Gazette*, (1827-1950)
- *Gloucester Citizen*, (1877-1950)
- *Gloucester Journal*, (1793-1950)
- *Hull Daily Mail*, (1885-1950)
- *Jewish Chronicle*, (1841-)
- *Leeds Mercury*, (1807-1939)
- *Liverpool Daily Post*, (1855-1945)
- *London Daily News*, (1846-1912)
- *London Evening Standard*, (1827-1900)
- *Luton Times and Advertiser*, (1855-1916)
- *Manchester Courier and Lancashire General Advertiser*, (1825-1916)
- *Manchester Evening News*, (1870-1945)
- *Newcastle Journal*, (1832-1945)
- *Nottingham Evening Post*, (1878-1950)
- *Shoreditch Observer*, (1857-1915)
- *St. James's Gazette*, (1882-1905)
- *Sunderland Daily Echo and Shipping Gazette*, (1873-1954)
- *The Scotsman*, (1817-1950)
- *The Times*, (1788-)
- *Warminster & Westbury journal, and Wilts County Advertiser*, (1881-1908)
- *Western Daily Press*, (1858-1950)
- *Western Mail*, (1869-1945)
- *Western Times*, (1827-1950)
- *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, (1866-1955)

România

- *La Roumanie*, (Bucureşti, Paris, 1898-1921)
- *Românul*, (Arad, 1911-1938)
- *Tribuna (Tribuna Poporului)*, (Arad, 1897-1912)

- *Universul*, (București, 1884-1953)
- *Adevărul*, (București, 1888-1951)
- *Epoca*, (București, 1885-1938)

2. SURSE SECUNDARE

2.1 INSTRUMENTE DE LUCRU

- Anderson, Frank Maloy, Hershey, Amos Shartle, *Handbook for the diplomatic history of Europe, Asia, and Africa. 1870-1914*, Washington Government Printing Office, Washington, 1918.
- Berindei, Dan (coord.), *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Dobrovici, Gh. M., *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1823-1933*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1934.
- Ionașcu, Ion, Bărbulescu, Petre, Gheorghe, Gheorghe, *Tratatul internațional ale României 1354-1920*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
- Mamina, Ion, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Mamina, Ion, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Platon, Gheorghe (coord.), *Istoria românilor*, vol.VII, tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Preda-Mătășaru, Aurel, *Tratat de relații internaționale moderne și contemporane (1648-1947)*, vol. I,II, Ediție revizuită și adăugită, Editura Lumina Lex, București, 2003.
- *Register of Defunct Companies*, 2nd ed., Stock Exchange Press, Macmillan Publishers, 1990.
- Scurtu, Ioan, Alexandrescu, Ion, Bulei, Ion, Mamina, Ion, *Enciclopedia de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2001.

- Steiner, Zara, *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914*, Cambridge University Press, New York, 1969.
- Ward, A.W., Gooch, G.P., *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919*, vol. III, 1866-1919, The Macmillan Company, New York, 1923.

2.2. LUCRĂRI GENERALE

- Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată (1885-1888)*, Editura Humanitas, București, 2014.
- Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor, Secolele al XVIII și al XIX-lea*, vol. I, Editura Institutul European, Iași, 2001.
- Barbu, Melania-Rita, *Marile Puteri și Peninsula Balcanică (1900-1912)*, în *Analele Universității Creștine "Dimitrie Cantemir"*, Seria Istorie-Serie nouă, Anul I, Nr.2, București, 2010.
- Bascomb, Neal, *Red Mutiny: Eleven Fateful Days on the Battleship Potemkin*, Houghton Mifflin, Boston, 2007.
- Bashford, Alison, McAdam, Jane, *The Right to Asylum: Britain's 1905 Aliens Act and the Evolution of Refugee Law*, in "Law and History Review", 32, 2014.
- Bates, Darell, *The Fashoda incident of 1898: encounter on the Nile*, Oxford University Press, Oxford, 1984.
- Bălcescu, N., *Opere*, vol. II, *Scrieri istorice, politice și economice 1848-1852*, ediție de G. Zane și Elena G. Zane, 2, Editura Academiei, București, 1982.
- Băluțoiu, Valentin, *O istorie pentru românii de la sud de Dunăre*, Ediție bilingvă în limba română și bulgară, Editura Alma, Craiova, 2009.
- Bebbington, David, *William Ewart Gladstone: Faith and Politics in Victorian Britain*, Grand Rapids, Michigan, 1993.
- Bell, Christopher M., Elleman, Bruce A., *Naval Mutinies of the Twentieth Century: An International Perspective*, Frank Cass & Co. Ltd., London, 2003.
- Botez, Constantin Th., Urmă, Dem, Saizu, Ioan, *Epopoea feroviară românească*, Editura Sport-Turism, București, 1977.

- Brandenburg, Erich, Adams, Annie Elizabeth, *From Bismarck to the World War: A History of German Foreign Policy 1870-1914*, Oxford University Press, London, 1933.
- Brooks, David, *Gladstone and Midlothian: The Background to the First Campaign*, în *Scottish Historical Review*, 1985.
- Bulei, Ion, *Arcul așteptării. 1914-1915-1916*, Editura Eminescu, București, 1981.
- Bușă, Daniela, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război-mondial (1878-1914)*, Editura Pandeia, București, 2003.
- Calder, Kenneth J., *Britain and the Origins of the New Europe, 1914-1918*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976.
- Carroll, E. Malcolm, *Germany and the Great Powers, 1866-1914: A Study in Public Opinion and Foreign Policy*, Prentice Hall, New York, 1938.
- Carter, Miranda, *Cei trei împărați: trei veri, trei imperii și drumul către Primul Război Mondial*, Editura Polirom, Iași, 2015.
- Cârstea, Bogdan, *Marile Puteri și crizele balcanice (1911-1913)*, Editura Proxima, București, 2007.
- Cernovodeanu, Paul, *Relații comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.
- Ciachir, Nicolae, Berca, Gheorghe, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- Ciachir, Nicolae, *Istoria popoarelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011.
- Coates, Austin, *Western Pacific Islands*, H. M. Stationery Office, London, 1970.
- Conwell-Evans, T.P., *Foreign Policy from a Back Bench, 1904-1908: A Study Based on the Papers of Lord Noel Buxton*, Oxford University Press, London, 1932.
- Craig, F.W.S., *British parliamentary election results 1885-1918*, Second edition, Aldershot, 1989.
- Craig, Frederick Walter Scott, *British electoral facts, 1832-1987*, 5 ed., Dartmouth, Aldershot, 1989.

- Craig, Gordon A., *Germany 1866-1945*, Oxford University Press, 1978.
- Cristescu, Sorin, *Carol I și politica României (1878-1912)*, Editura Paideia, București, 2007.
- Curtis, Charles Lewis, *The Fashoda crisis as a factor in the development of French foreign affairs in the third republic*, (dissertation thesis), University of Arizona, Faculty of History, 1963.
- Diaconescu, Emil, *România și Marile Puteri după Congresul de la Berlin până la 1914*, Institutul grafic "Presa Bună", Iași, 1937.
- Dutton, David, *Politica diplomației. Marea Britanie și Franța în Balcani în timpul Primului Război mondial*, Editura Museum, Chișinău, 2003.
- Earle, Edward Mead, *Turkey, the Great Powers, and the Bagdad Railway: a study in imperialism*, The Macmillian Company, New York, 1924.
- East, W.G., *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859. An Episode in Diplomatic history*, Cambridge University Press, 2011.
- Evans, Conwell, *Foreign Policy from a Back Bench 1904-1908: A study Based on the Papers of Lord Noel-Buxton*, Oxford UP, London, 1932.
- Feldman, Eliyahu, *British Diplomats and British Diplomacy and the 1905 Pogroms in Russia*, în "Slavonic and East European Review", vol. 65, nr. 4, octombrie 1987.
- Fieldhouse, H.N., *Noel Buxton and A.J.P. Taylor's The Trouble-Makers, A century of Conflict 1850-1950*, Hamish Hamilton, London, 1966.
- Florescu, Radu, *The Struggle against Russia in the Romanian Principalities, 1821-1854*, Roma, Editura Monachii, 1962.
- Fry, Michael G., *Lloyd George and Foreign Policy*, vol. I, McGill-Queen's Univ. Press, Montreal, 1977.
- Gaillard, Jean-Michel, Rowley, Anthony, *Istoria continentului european. De la 1850 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, Editura Cartier, Chișinău, 2001.
- Gane, C., *P.P.Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol.II., Ediția a II-a, București, 1937.
- Garvin, J.L., *The Life of Joseph Chamberlain*, vol. III, 1895-1900, *Empire and the world policy*, Macmillan Co., London, 1934.

- Gică Manole, *Titu Maiorescu: omul politic*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.
- Gilson, R.P., *Samoa 1830-1900. The Politics of a Multi-Cultural Community*, Oxford University Press, Melbourne, 1970.
- Goudswaard, J.M., *Some aspects of the end of Britain's "splendid isolation". 1898-1904*, W.L. & J.Brusse's Uitgeversmij N.V. Rotterdam, 1952.
- Grenville, John Ashley Soames, *Lord Salisbury and Foreign Policy*, The Atlone Press, London, 1964.
- Grenville, John, Wasserstein, Bernard, *The Major International Treaties of the Twentieth Century: A History and Guide with Texts*, vol. I, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2013.
- Guță, Armand, *Conflicte interetnice și interconfesionale în Balcani (reflectate în publicațiile regionale dintre anii 1900-1920). Studiu de imagologie: noi, voi și ceilalți*, Editura Etnologica, București, 2010.
- Hall, Richard C., *The Balkan Wars 1912-1913: Prelude to the First World War*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2000.
- Hammond, J.L., Foot, M.R.D., *Gladstone and Liberalism*, English Universities Press, London, 1952.
- Iancu, Carol, *Bleichroder și Crémieux. Lupta pentru emancipare a evreilor din România la Congresul de la Berlin. Corespondență inedită (1878-1880)*, Editura Hasefer, București, 2006.
- Iancu, Carol, *Emanciparea evreilor din România (1913-1919). De la inegalitate civică la drepturile de minoritate. Originalitatea unei lupte începând cu războaiele balcanice și până la Conferința de Pace de la Paris*, Editura Hasefer, București, 1998.
- Ionescu, Mihai E. (Coord.), *România în „Marele Război” anul 1915. Documente, impresii, mărturii*, Editura Militară, București, 2015.
- Ionescu, Mihail E., Tanașoca, Nicolae-Șerban (coord.), *Al Doilea Război Balcanic (1913)*, Editura Militară, București, 2014.
- Iordache, Anastasie, *Criza politică din România și războaiele balcanice, 1911-1913*, Editura Paideia, București, 1998.

- Iordache, Anastasie, *Reorganizarea politică a României și neutralitatea armată, 1914-1916*, Editura Paideia, București, 1998.
- Iorga, Nicolae, *Istoria războiului balcanic*, București, 1915.
- Iorga, Nicolae, *În era "Reformelor". Discursuri rostite în Camera Deputaților (1907-1909)*, Editura "Neamul Românesc", Vălenii de Munte, 1909.
- Kelley, Robert, *Midlothian: A Study In Politics and Ideas*, în *Victorian Studies*, 1960.
- Kissinger, Henry, *Diplomația*, Editura BIC ALL, București, 2003.
- Kogălniceanu, Mihail, *Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1972.
- Kohler, Max J., Wolf, Simon, *Jewish disabilities in the Balkan states; American contributions toward their removal, with particular reference to the Congress of Berlin*, American Jewish Committee, New York, 1916.
- Langer, William L., *The Diplomacy of Imperialism, 1890-1902*, vol. II, Alfred A. Knopf, New York, 1935.
- Lewis, David Levering, *The Race to Fashoda: European Colonialism & African Resistance in the Scramble for Africa*, Weidenfeld & Nicolson, New York, 1987.
- Lord Beaverbrook, *Politicians and the War: 1914-1916*, Doubleday, Doran and Company, New York, 1928.
- Luizard, Pierre-Jean, *Modernizarea Țărilor Islamice. Procesul de laicizare și regimurile autoritare implicate*, Editura Artemis, București, 2008.
- Mahajan, Sneha, *British Foreign Policy (1874-1914): The Role of India*, Routledge, London and New York, 2001.
- Mahajan, Sneha, *British Foreign Policy: 1874-1914, The Role of India*, Editura Routledge, Londra, 2003.
- Maiorescu, Titu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediție de Stelian Neagoe, Editura Humanitas, București, 1994.
- Maloney, Arthur P., *The Berlin-Baghdad Railway as Cause of World War I*, Center for Naval Analyses, Professional Paper 401/January 1984,
- Mantran, Robert (coord.), *Istoria Imperiului Otoman*, Editura Bic All, București, 2001.

- Massie, Robert K., *Dreadnought. Britain, Germany and the Coming of the Great War*, Editura Random House, New York, 1991.
- Matikainen, Satu, *Great Britain, British Jews, and the International Protection of Romanian Jews, 1900-1914. A Study of Jewish Diplomacy and Minority Rights*, University of Jyväskylä, Jyväskylä, 2006.
- McCauley, Martin, Waldron, Peter, *Octobrists to Bolsheviks: Imperial Russia, 1905-1917*, The Chaucer Press, London, 1984.
- McLynn, Frank, *1759: The Year Britain Became Master of the World*, London, Pimlico, 2005.
- Mehlinger, Howard D., Thompson, John M., *Count Witte and the Tsarist Government in the 1905 Revolution*, Indiana University Press, London, 1972.
- Miller, William, *The Ottoman Empire, 1801-1913*, Cambridge University Press, Cambridge, 1913.
- Neiberg, Michael S., *Fighting the Great War. A Global History*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts și Londra, 2005.
- Ornea, Zigu, *Junimea și junimismul*, vol. I, Editura Minerva, București, 1998.
- Otte, T.G., *The Foreign Office Mind: The Making of British Foreign Policy, 1865–1914*, Cambridge University Press, Cambridge-New York, 2011.
- Otu, Petre, Georgescu, Maria, *Radiografia unei trădări. Cazul colonelului Alexandru D. Sturza*, Editura Militară, București, 2011.
- Pohoată, Nicu, *Politica externă a României în timpul Războaielor Balcanice (1912-1913). România și grupările politico-militare ale Marilor Puteri*, Editura Pro Universitaria, București, 2010.
- Pohoată, Nicu, *România și Tripla Înțelegere*, Editura Cavallioti, București, 2003.
- Popa, Vasile, *Acțiuni diplomatico-militare ale României 1914-1918*, Editura Militară, București, 2014.
- Ravaș, Gh., *Din istoria petrolului românesc*, Editura de stat pentru literatură și politică, București, 1955.
- Rădulescu-Zoner, Șerban, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900-1914*, Editura Litera, București, 1977.

- Renouvin, P., *Histoire des relations internationales*, tome VI, Paris, 1955.
- Robbins, Keith G., *British Diplomacy and Bulgaria 1914-1915*, în *Slavonic and East European Review*, nr. 49, 1971.
- Roberts, Andrew, *Salisbury, The Empire Builder Who Never Was*, în *History Today*, Volume 49, Issue 10, November 1999.
- Röhl, John C.G., *Germany without Bismarck: The Crisis of Government in the Second Reich, 1890-1900*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1967.
- Rothwell, V.H., *British War Aims and Peace Diplomacy, 1914-1918*, Clarendon Press, Oxford, 1971.
- Rubenstein, Richard L., Roth, John K., *Approaches to Auschwitz: The Holocaust and Its Legacy*, Revised edition, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 2003.
- Ryden, George Herbert, *The Foreign Policy of the United States in Relation to Samoa*, Octagon Books, New York, 1975.
- Sablinsky, Walter, *The Road to Bloody Sunday: Father Gapon and the St. Petersburg Massacre of 1905*, Princeton University Press, Princeton, 1976.
- Salisbury, Harrison E., *Black Night White Snow: Russia's Revolutions, 1905-1917*, Da Capo Press, New York, 1981.
- Seton-Watson, R.W., *Disraeli, Gladstone, and the Eastern Question*, Frank Cass, London, 1962.
- Seymour, Charles, *The Diplomatic Background of the War, 1870-1914*, New Haven Yale University Press, London, 1916.
- Shannon, R.T., *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, Thomas Nelson and Sons Ltd., London, 1963.
- Shipton, Frederick David Ronald, *British Diplomatic Relations with Austria-Hungary and British Attitudes to the Monarchy in the Years 1885-1918*; Phd. Dissertation, University of Sussex, 2012.
- Sondhaus, Lawrence, *Naval Warfare, 1815-1914*, Routledge, London, 2001.
- Surh, Gerald D., *1905 in St.Petersburg: Labor, Society, and Revolution*, Stanford University Press, Stanford, 1989.

- Taylor, A.J.P., *The Troublemakers: Dissent Over Foreign Policy, 1792-1939*, Hamish Hamilton, London, 1957.
- Temperley, Harold, *British Secret Diplomacy from Canning to Grey*, in "Cambridge Historical Journal", vol. 6, no. 1, January 1938.
- Temperley, Harold, Penson, Lillian M., *Foundations of British Foreign Policy from Pitt (1792) to Salisbury (1902) or Documents, Old and New*, Cambridge : The University Press, 1938.
- Thaden, Edward, *Russia and the Balkan Alliance of 1912*, University Park, Pennsylvania State University Press, 1965.
- Vasile, Cristian, *Diplomația României în slujba îndeplinirii idealului național, în Cum s-a înfăptuit România modernă: O perspectivă asupra strategiei dezvoltării*, Editura Universității "Al. I. Cuza", Iași, 1993.
- Vlad, Constantin, *Diplomația secolului XX*, Editura Fundația Europeană Titulescu, București, 2006.
- Williamson, David G., *Bismarck and Germany 1862-1890*, Third edition, Routledge, New York, 2011.
- Wolf, Lucien, *Notes on the diplomatic history of the jewish question, with texts of the protocols, treaty stipulations an other public acts and official documents*, Published by Jewish Historical Society of England, London, 1919.
- Woodward, David R., *Lloyd George and the Generals*, Frank Cass, London and New York, 2005.
- Zbucea, Gheorghe, *România și războaiele balcanice 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999.
- Zienius, Charles Raymond, *The Secret Mission of Noel Buxton to Bulgaria, September, 1914 – January, 1915*, McGill University, Department of History, Montreal, august 1997.

2.3. LUCRĂRI SPECIALE

- Ardeleanu, Constantin, *Diplomația britanică și "Chestiunea Dunării" (1878-1883)*, (II), în „Revista istorică”, Academia Română, t. XIX, nr. 5-6, septembrie-decembrie, 2008.
- Bulz, Ileana, *Anglia, România și sud-estul Europei (1878-1914)*, Editura Universității Naționale de Apărare, București, 2003.
- Căpușan, Andrei Alexandru, *Evoluția relațiilor româno-britanice*, vol.I, II, 1876-1886, Editura Albatros, București, 2003.
- Cernovodeanu, Paul, *Relații comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.
- Fucșan, Valentin Ioan, *Albionul în căutare de aliați: 1914-1918. Interesele politico-militare ale Marii Britanii la gurile Dunării și în Balcani în anii Primului Război Mondial*, Editura Militară, București, 2014.
- Iorga, Nicolae, *Histoire des relations Anglo-Roumaines*, Jassy, 1917.
- Marinescu, Beatrice, *Romanian-british political relations, 1848-1877*, București, Editura Academiei, 1983.
- Velter, Tiberiu, *Marea Britanie și Balcanii. Pagini de diplomație, 1914-1915*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
- Velter, Tiberiu, *Relații româno-britanice între anii 1914-1924*, Editura Presa universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.